

Pravda na róz(s)cestí internetu

František Gyárfáš

(písané pre *Kritiku & Kontext*)

Úvod

Chytanie právd nie je práca pre lovcov ani zberačov. Pravda, zasiahnutá šípom či vytrhnutá z pôdy, umiera skôr, ako by prezradila svoje tajomstvo. Chytená zase uniká aj cez najmenšie oko siete pochybností. Jednoduchšie je neloviť, ale pripravovať sa a čakať. Pravda rada príde sama. A ostáva; pretrváva často mnoho generácií ako dedičstvo predkov. Lenže usadené pravdy majú často podobu viery.

Počas dejín svojich civilizácií sme si vytvorili množstvo právd. Zle sa v nich orientujeme a máme problém si vybrať. Zároveň ale pravdy potrebujeme k životu. Aj k tomu praktickému, ktorý sa vzpiera špekulácii.

Vyvinuli sme si preto celý rad techník, pomôcok a barličiek, ako si s výberom pravdy poradiť. Tou najmocnejšou je tradícia; metóda naučená v detstve. Vtedy má pravda ešte autoritatívny charakter, potvrdzovaný rodičmi, školou, všeobecne uznanou etikou. Je to bezpečný priestor, vzdialený protirečivosti a pochybnostiam.

Svet dospelých už takéto istoty nemá. Nahrádza ich skúmaním, polemikou, kritickým myslením. Opakovaným overovaním, aj opatrným vyvracaním. Dodržovaním paradigiem a ich prekonávaním. Pri práci s pravdami sme si zvykli na budovanie základov. Takých pevných, ako pri danom stupni poznania dokážeme.

Dnes sme ale konfrontovaní s úplnou povodňou právd, tvrdení a vier, ktoré sa vymkli tradičným postupom. Odporujú skúsenosti, očividnosti aj faktom a ešte sa tým hrdia. Veď čo to je: postfaktuálna doba? Kde sa vzala a aké sú príčiny takého nízkeho kreditu pravdy? Aspoň tých starých právd.

Svet internetu

Počítače sa od svojho počiatku zamerali na uchovávanie, spracovávanie a poskytovanie informácií. Keďže informácie spracovávali algoritmicky, s nadľudskou rýchlosťou a kapacitou, bolo prirodzené, že im nestačili dáta, ktoré mali zhromaždené vo svojich limitovaných pamätiach. A tak sa začali spájať do najrôznejších druhov sietí. Jednou z nich bol internet.

Internet nakoniec zvíťazil, čiastočne náhodou, ale najmä pre jeho unikátne vlastnosti: decentralizácia spojenia, jednoduchý a jednotný spôsob komunikácie a presunu informácií, ale predovšetkým znamená slobodu. V internete od začiatku nebola zabudovaná žiadna hierarchia, žiadna konečná autorita. Každý bol z princípu rovnocenný. Mohol posilať dáta komukoľvek a prijímať odkiaľkoľvek. Chýbala cenzúra, moc štátov aj inštitúcií. Zároveň prišla masová dostupnosť počítačov a im podobných digitálnych zariadení (mobilov, tabletov, hodínok, internetu vecí). Ľudstvo takú mieru informačnej slobody v celoplanetárnom rozsahu nezažilo nikdy. A treba povedať, že ju využilo s nepredstaviteľnou energiou, vynaliezavosťou a ochotou.

Extrémizmus otvorenosti

Decentralizácia internetu umožnila, že každý počítač, ktorý bol do neho pripojený, bol dostupný z ktoréhokoľvek iného počítača, pripojeného do internetu. To poskytlo ľuďom možnosť zverejňovať články, obrázky, tabuľky, audiovizuálne súbory na svojich počítačoch a tie sa stali prakticky ihneď dostupné odšadiaľ na svete.

Bola to nepredstaviteľná sloboda, ktorá búrala fyzické, finančné, politické aj štátne bariéry. Ignorovala priestor a čas. Zákony, copyright, cenzúru aj cenu. Bolo to možné iba preto, že nikto presne nevedel, čo sa v tejto pôvodne nudnej, technokratickej oblasti deje. Kam to povedie a aké to môže mať dôsledky.

Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia vypukla digitálna zlatá horúčka. My všetci sme boli omámení možnosťami informačnej siete. Mohli sme do nej ukladať dáta zhromažďované stáročia a internet ich všetky prijal, spracoval a zverejnil. Bol informačne bezodný. A vždy ochotný ich poskytnúť: dvadsaťštyri hodín denne, sedem dní v týždni, 365 dní do roka. Nikdy nemal zatvorené.

Do internetu sa dalo vstúpiť kdekoľvek na planéte, kde existoval pripojovací bod. V súvislosti s internetom sa zhmotnili pojmy ako všadeprítomnosť a všavedúcnosť. To, čo sme v prvej (divokej) fáze jeho rozvoja robili, bola naozaj snaha o naplnenie týchto pojmov. Pomocou káblov, vysieláčov a družíc sme rozširovali dostupnosť a pomocou stále gigantickjších dátových fariem sme zväčšovali jeho kapacitu. Pretože náš smäd po informáciách, po ich získavaní aj šírení, bol neuhasiteľný.

Za posledné štvrtstoročie sa obraz sveta kvôli internetu nesmierne zmenil. Digitálne technológie prenikli všade a ovládli všetky profesie aj sociálne činnosti. Stali sa trvalou súčasťou každodennosti: naším životným priestorom. Mladšie generácie, ktoré s nimi už vyrástli, si bez nich ani nevedia predstaviť fungovanie sveta.

Úradníci, zákonodarcovia, represívne orgány reagovali neskoro a pomaly. Keďže proces internetizácie bol neriadený, bez plánu a bez cen-

tralizácie, nebolo jasné, čo všetko ľudia s internetom dokážu. Nikto – dokonca ani internetoví vizionári – nedokázal domyslieť veľkosť a rozsah zmeny. A keď už boli prvé dôkazy na stole, úrady nedokázali miliardy digitálnych migrantov zastaviť. Nakoniec aj oni boli jedni z nich.

S výnimkou Veľkého digitálneho čínskeho múru a niekoľkých diktatúr potláčajúcich informácie sa až donedávna nikto nedokázal vzoprieť internetovej slobode. Sme laboratórium, v ktorom sme zároveň pozorovatelia aj pokusné myši. Dnes už máme prvé výsledky. Nie vždy sú pozitívne. Týka sa to aj pravdy.

Posudzovanie, overovanie či výber nie sú v slobodnej spoločnosti nástroje represie, ale strážcovia kvality. Frustrácia začínajúcich či neúspešných autorov nie je argument mať rovnakú šancu publikovať ako autori kvalitní a známi.

Rýchlejšie ako rozmýšľať

Niektorí ľudia – presnejšie malá časť ľudstva – túžia zverejňovať, čo napíšu, namaľujú či zaspievajú. Individuálne nás to baví. Počas tvorby sme sami: dolujeme z nedostupných útrob svojich rozumov čosi, čomu dávame tvar, logiku, eleganciu a zmysel. Je to naša vizitka; pohľadnica z vnútra. Ňou sa prezentujeme. Niekedy nás to živí, alebo sa len tak hráme. Niekedy tým zdôvodňujeme svoj zmysel.

Aj keď je samotná tvorba kľúčovou časťou tejto činnosti, v minulosti bol najväčší problém dostať výsledok k iným ľuďom. Originál bol dostupný iba najbližším, ochotným synchronne prijímať. Publikovanie bolo viazané na dostupnosť média, posudzovanie externou autoritou, schvaľovanie vydavateľskou radou, čakanie vo fronte s inými dielami. Nasledovali organizačné otázky spojené s rozmnožovaním, distribúciou, propagáciou, zháňaním, kúpou, doručením. Aj v ideálnom prípade to trvalo dlho a dostupnosť bola limitovaná priestorovo, časovo, kapacitne aj finančne. Iba málokterému dielu sa podarilo dostať sa do rúk vzdialenejšieho príjemcu. Skepticky treba poznamenať, že našťastie.

Internet toto radikálne zmenil. Možnosť publikovať v ňom akékoľvek digitalizované dielo okamžite, bez prekážok, schvaľovania a investícií tak, aby bolo vzápätí dostupné kdekoľvek, kde je možnosť pripojenia sa, bola omamná.

Aj sme ju využili. Zrazu sa objavili státisíce, potom milióny a nakoniec miliardy autorov. Ich počet je limitovaný iba veľkosťou ľudstva. Nieкто píše texty, ktoré podľa módy voláme raz blogy, posty či komentý. Iní kreslia, spievajú, fotia, filmujú. Ďalší donekonečna posudzujú, urážajú a chvália. A ešte ďalší ponúkajú odkazy na iné príspevky. Niektorí iba lajkujú. Ale všetci to robíme dostupne a často, i keď nie vždy pod vlastnou jednoznačnou identitou.

Na internete publikujeme rýchlo a stále. Kratšie tvoríme, ale rýchlejšie zverejňujeme. Často takmer okamžite. A nikto to nevidí skôr ako čitatelia.

Kolektívna kontrola

Internet odstránil formalizované prekážky v publikovaní. Nikto neposudzuje formálnu kvalitu, pôvodnosť, morálne či politické vyznenie diela, jeho originálnosť či banálnosť. Nikto nemá pred publikovaním právo veta. Dokonca aj brzda autorovej osobnej zodpovednosti, jeho sebakritickosť, hanba či strach z dôsledkov v internete automaticky nefunguje. Pretože prihlásenie sa k autorstvu je iba dobrovoľné. Inak je v internete každá identita virtuálna.

Táto miera slobody internetu pôsobila spočiatku oslobodzujúco: nech zaznejú všetky hlasy rovnako! Lenže očarenie zo slobody veľmi rýchlo vystriedali pochybnosti: je naozaj rozumné, aby všetci mali rovnaký hlas?

To, čo za istých okolností môže fungovať pri demokratických voľbách, pri tvorbe neplatí. Tam záleží na hĺbke autora, na jeho postoji, na schopnosti zaujať. Na originalite, elegancii, štýle. Ak sa v minulosti niekto nedokázal presadiť, nebola to iba cenzúra či nedostatok protekcie. Omnoho častejšie chýbal talent. A zrazu v internete môže publikovať každý. Každý stojí na rovnakej štartovej čiare. Lenže ak je súperov priveľa, ani Shakespeare sa nemusí pretlačiť dopredu.

Bubliny posilňujú presvedčenie, že náš názor je väčšinový. Lenže bublina nie je celá spoločnosť. Žijúc medzi svojimi netušíme, ako málo ľudí zdieľa naše názory. Bublina je ilúziou.

Kontrola, posudzovanie, overovanie či výber nie sú v slobodnej spoločnosti nástrojmi represie, ale strážcami kvality. Frustrácia začínajúcich či neúspešných autorov nestačí ako argument na to, aby mali rovnakú šancu publikovať ako autori kvalitní, overení a známi. V tlačnici o pozornosť čitateľov sa musia pretlačiť dopredu.

Revolučná rovnosť v internete veľmi rýchlo pominula. Našťastie nie preto, že by sa medzi autora a možnosť publikovať postavili nové múry (hoci aj na to postupne dochádza). Publikovať môže stále každý a hneď. Lenže kontrola kvality začala fungovať spätne: hodnotením čitateľov.

Prvým kritériom sa stala čítanosť. Čím viac čitateľov si článok pozrie, tým väčšiu pozornosť priťahuje. Úspešní sú ešte úspešnejší, nezáujem plodí ešte väčší nezáujem. Možno je to nespravodlivé, ale vo virtuálnom priestore, v ktorom je odvšadiaľ všade rovnako ďaleko, je to dôležitý (a v podstate aj dosť objektívny) ukazovateľ. Túto popularitu ešte posilňujú vyhľa-

dávače, ktoré viac odporúčajú známejšie. Dôležitým kritériom úspechu je kamarátstvo s úspešným. Ak nás odporúča stránka, na ktorú chodí veľa ľudí, aj k nám príde viac zvedavcov.

K týmto kritériám sa pomerne rýchlo pridala možnosť čitateľov hodnotiť a odporúčať. Je možné pozitívne aj negatívne lajkovať, dá sa pripísať komentár, diskusia, vlastný názor a dá sa odporúčať na sociálnych sieťach.

Z čitateľskej anarchie sa vyľahol samoriadiaci výber uľahčujúci nestratiť sa v mori internetu. *Pred dostatočným množstvom očí sa žiadna chyba neukryje* (Eric S. Raymond) [1].

Život v bublinách

Logika hodnotenia a výberu spojila internetových autorov a ich čitateľov. Čím viac si vzájomne vyhovujú, tým silnejšie sa spájajú. Celkom prirodzene - neorganizovane a vlastne aj nevedomky - rastú fankluby spoločného názoru, vkusu a preferencií. Ich magnetická sila priťahuje aj odpudzuje. Oddeľuje spoločné od odlišného.

Internet, ktorý prirodzene podporuje formovanie skupín, veľkých aj malých, umožňuje rozdelenie spoločnosti do nespočítateľného množstva záujmových zoskupení. Niektoré pre pár ľudí, iné pre milióny. Je celkom bežné, že ľudia figurujú vo viacerých naraz. Prieniky sú časté a žiadúce. Uspokojuje to mnohorozmernosť našej identity.

Príslušnosťou k tej či onej záujmovej či názorovej skupine sa ocitáme v bubline spoločného názoru či vkusu [2]. Je nám tam dobre. Ľahšie sa dostávame k dielam, ktoré nás zaujímajú, príjemnejšie môžeme spolu diskutovať, podporovať sa a môžeme kultivovať svoj záujem s ľuďmi, ktorí téme rozumejú podobne ako my.

Je príjemné ocitnúť sa v bubline. Lenže zároveň je to aj pasca. Bublina posilňuje presvedčenie, že náš názor je väčšinový. Bublina však nie je celá spoločnosť. Žijúc medzi svojimi netušíme, ako málo ľudí zdieľa naše názory. Bublina je ilúziou. Akousi modernou formou indického kastovníctva. Žijeme vedľa seba, ale nevidíme sa [3].

Aj my sme iba dáta

Na počiatku internet pripomínal prvé autá: koče bez koní. Domnievali sme sa, že informácie, ktoré do neho vkladáme, budú kopírovať ukladanie informácií do knižníc, archívov, dátových skladov. Digitálne papierovanie. Našou prvotnou ambíciou bolo preniesť do internetu všetko zaznamenané ľudské poznanie. Univerzálna knižnica.

Nevedomili sme si, že zaznamenané informácie nie sú jediné dáta, ktoré produkujeme a používame. Rovnako dôležité je aj to, ako sa správame, čo nás zaujíma, aký máme denný režim, čo jeme a kedy

spíme, kam cestujeme. Kedy a s kým sa stýkame. Čo si myslíme a ako energicky to presadzujeme. To je náš obraz: vonkajší aj vnútorný. Naša identita: súhrn všetkých našich identít.

Tieto údaje poskytujeme internetu sami. Svojou aktívnou činnosťou: otázkami, ktoré mu kladieme, stránkami, ktoré čítame, časom, kedy sa prihlasujeme. Ale veľa prezrádzame nevedomele: polohu poskytujeme cez mobil svojmu operátorovi, komunikáciu s inými ľuďmi prezrádza fyzická blízkosť, návštevu kina čas v ňom strávený.

Stali sme sa rovnakými uzlami internetu, ako iné komplexné dátové zdroje. V spôsobe spracovania nie je zásadný rozdiel, či program analyzuje údaje o mne alebo o Pištankovom románe Rivers of Babylon.

Pre programy sme s Ráczom dátoví súrodenci.

Tieto údaje, pokiaľ ich nejaké programy zhromažďujú, zjednocujú a vyhodnocujú, sú našim profilom, s ktorým algoritmy pracujú rovnako ako s akýmkoľvek inými dátami. Stali sme sa rovnakými uzlami internetu, ako iné komplexné dátové zdroje. V spôsobe spracovania nie je zásadný rozdiel, či program analyzuje údaje o mne alebo o Pištankovom románe *Rivers of Babylon*. Pre programy sme s Ráczom dátoví súrodenci.

V internete sa zrodilo čosi, čo v tejto podobe nikdy neexistovalo. Pre nedostatok presnejšieho pomenovania sa zaužíval termín *Big Data*. To nie je iba súhrn existujúceho poznania, ale kontinuálny záznam o každodennosti sveta a nás v ňom. Analytik veľkých dát Stephens-Davidowitz [4] definuje unikátne vlastnosti *Big Data*: 1) Ponúkajú nové typy dát, ktoré sme predtým nepoznali, alebo aspoň nezaznamenávali. A ani nemali k dispozícii pre kvantitatívne či kvalitatívne analýzy. 2) Poskytujú poctivé dáta. Nikto, okrem Googlu nevie, na čo sme sa pýtali a o čo sme sa zaujímali. Nikto okrem sociálnych sietí nepozná naše vzťahy, témy rozhovorov a záujem. Nič z toho sme o sebe nepreznadili dobrovoľne. Je to vedľajší, ale autentický produkt našej každodennosti. 3) Možnosť skúmania malých skupín. Pochopenie ich skupinovej dynamiky. 4) Možnosť nielen štúdia, ale aj reálnych kauzálnych experimentov priamo na živej populácii.

Moc vyhľadávačov

Na sociálnych sieťach sme spolu. Sme tam práve preto, aby sme boli spolu. Sú virtuálnou kaviarňou, kde si vždy možno k niekomu prisadnúť. Porozprávať sa, zanádať si, pritakať aj sa pohádať. Veľmi často ani nezáleží, o čom: podstatná je autentická komunikácia. Pocit, že nás niekto počúva. Že sa o nás niekto zaujíma. Sociálne siete porážajú našu samotu,

sú na ňu liekom. Dokazujú, že sme sociálne tvory a na živote v komunite nám záleží.

To však neplatí pri vyhľadávačoch. Tam je naším spoločníkom vševedúca knižnica. Niečo sa potrebujeme dozvedieť, tak to hľadáme. Pýtame sa a vyhľadávače nám sprostredkujú odpoveď.

Problém tohto sympatického počínania spočíva v tom, že vyhľadávačom odovzdávame nesmiernu moc. Ich algoritmy rozhodujú, čo nám ponúknu. V prvom rade záleží na tom, čo vyhľadávače vedia. Ktoré stránky majú prezreté, zmapované, analyzované a asociované s našou otázkou. To však nestačí, pretože ešte dôležitejšie, ako najsť súvis, je usporiadanie odpovedí. Len prvých pár odkazov si naozaj prezrieme. Ktoré sa medzi ne dostanú, o tom výhradne rozhodne vyhľadávač. Jeho rozhodnutie je algoritmické, ale nie neutrálne. Vyhľadávače vyberajú, aký informačný priestor dostávame. Formujú ho viac ako škola, presnejšie ako noviny. Držia nás v informačnej bubline a ani o tom nevieme.

Algoritmy, ktoré rozhodujú, čo sa z nekonečného informačného vesmíru dostane pred naše oči, sú jedny z najzložitejších, najinteligentnejších a stále sa vyvíjajúcich programov. Ich cieľom väčšinou nie je primárne zavádzať, čo je vlastne naše šťastie. Mohli by a ani by sme na to nemuseli prísť.

V súčasnosti sa stále viac rozmáha ovplyvňovanie (masové aj presne ciele) veľkých mas ľudí, často za účelom ovplyvňovania verejnej mienky žiadúcim smerom. Najbežnejšia je reklama, priamo spojená so znalosťou nášho záujmu (napr. kúpiť si nejaký tovar, alebo kamsi cestovať). Ale stále viac sa ovplyvňuje aj volebné správanie či spokojnosť s výkonom moci. Tí, čo to robia (napr. autoritatívni politici), dokážu takto presmerovať prirodzenú nespokojnosť na nejaký iný, často fiktívny či nepodstatný cieľ. A ľudia masovo odmietajú migrantov, ktorí vôbec neprichádzajú, či veria kauzám, ktoré sa vôbec nestali. Zo správ sa stávajú *fake news* a pravda, hoc aj očividná, sa mení na jednu z právd. Dôveryhodnosť sa presúva do rúk subjektívnych vier.

Vyhľadávače (aj sociálne siete) majú ale ešte jednu nesmierne silnú zbraň. Podľa záujmu miliónov svojich zákazníkov sa veľmi rýchlo a presne dozvedia, čo sa práve niekde odohráva. Chrípkovú epidémiu spoznajú za pár hodín, lokálnu krízu v minútach. Dokážu predvídať, a to napriek tomu, že si ľudia myslia, že si tieto informácie nechávajú pre seba. Sú naším najintímnejším dôverníkom a my o tom vlastne ani nevieme.

Minulosť ako chvost kométy

Pred pár rokmi prebehla mnohými krajinami búrlivá diskusia, či má štát mať právo na zjednocovanie databáz: zdravotných, školských, dopravných, ministerstva vnútra, atď. a tiež, či má byť povolené koordinované prehľadávanie vo viacerých z nich. Odpoveď bola väčšinou zamietavá alebo aspoň mimoriadne opatrná.

To však nebolo nič oproti tomu, koľko dát o nás dokážu zisťovať rôzne aplikácie v internete. Ide nielen o správanie vo vyhľadávačoch či na sociálnych sieťach, ale aj o sledovanie pohybu mobilných telefónov, nakupovanie, pracovné činnosti, školské práce, zábavu a tisíce ďalších aktivít, ktorých stopy od nás denne prúdia kamsi do digitálnych sietí. Nikdy v histórii sme nič podobného nezaznamenali, ani si nevedeli predstaviť. Minulosť sme vždy chápali ako strácajúcu sa prítomnosť v hmle zabúdania a iba zopár dôležitých stôp sa z nej ukladalo do našej vlastnej či externých pamätí.

A zrazu sa všetko kdesi zapamätávalo. Ktosi o nás vedel (a mohol si to zapamätáť), že 12. augusta 2011 o 14:15 sme sa spýtali Googlu, kedy sa narodila Marilyn Monroe. A nielen to, ale aj to, že sme sa pomýlili pri písaní mena Marilyn, ale vzápätí sme to opravili. O chvíľu nás zaujal článok o pohybe veľrýb v Arktíde.

Google pred pár rokmi oznámil na svojom blogu, že zjednocuje informácie zo všetkých svojich aplikácií do jedného spoločného profilu svojich používateľov. Pre Facebook, Amazon a ďalších platí podobné. Dáta, integrované a spracované, sa kupujú a predávajú. Spoločnosti, ktoré to potrebujú, si medzi sebou presúvajú naše zvyky, preferencie aj účty za nákupy. Tvorja sa a uchovávajú naše digitálne kópie, ktoré si pamätajú minulé rozhodnutia, činy, ale aj myšlienky, pred nikým nahlas nevyslovené. náš digitálny obraz má obšiahly batoh plný našej minulosti. Ťaháme si ho za sebou ako kométa chvost.

Pravda všetkých minulostí

Ani v horolezectve nestúpame priamo k vrcholu. Vedie nás logika údolí a zrázov. V ľudskom živote je to ešte omnoho zložitejšie. Do vienka dostávame mnoho cieľov: rodičovské ambície a rodinné mémy. Sociálne prostredie a jeho aktuálne ideály. Vnútorne vrenie, túžby, lásky a nenávisť. Kamaráti, ktorých neplánovala predestinácia, ale zhoda okolností a náklonnosť. A dejinné udalosti; vždy iné, ale iba raz naše.

To všetko sa zlieva do jediného životného kompasu: neďívme sa, ako divoko mu poskakuje strelka. Preto sú naše osobné dejiny iba z veľkej diaľky životopiscov logické. Temné odbočenia a hriechy minulosti sú v nich starostlivo ukryté.

Rozhodnutia na križovatkách života sú málokedy jednoznačne predvídateľné. Sme príliš komplikovaní a rozhodujeme sa pri mnohorozmernej neistote. Sami presne nevieme, čo zo všetkých týchto dôvodov v danej situácii rozhodne.

A teraz si predstavme, že *Big Data* a ich algoritmy nás poznajú lepšie, ako my sami. Pamätajú si našu minulosť v rozsahu, ktorý sa vymyká našej skúsenosti. V minulosti niekto odpisoval, iný klamal, platil pokuty, bol obvinený z drobnej krádeže. Ďalší skrachoval, zabudol zaplatiť dane či neinformoval o svojich zdravotných problémoch. Každý máme svoje hrie-

chy minulosti. Pokiaľ sú to izolované výstrelky, ich výpovedná sila o našom charaktere je malá. Často zabudnutá.

Lenže programy to budú vedieť vyhľadať z batohov osobných histórií, ktoré skladujú databázy našich osudov. Keby to posudzoval človek, mohol by použiť zdravý rozum a na váhach rozhodovania zvažovať dobré aj zlé. Lenže programy to nedokážu. A tak sa stáva, že zabudnutý fakt spred tridsiatich rokov nás diskvalifikuje napriek desaťročiam bezúhonnosti.

Zvažovanie minulých hriechov tu bolo vždy. Lenže internet tomu dodal fakty: presnejšie ako pamäť a prísnejšie ako vyšetrovanie. V práve máme právo na premlčanie. Nebolo by rozumné niečo také vymyslieť aj pre internet?

Zodpovednosť štatistik

Ak je niekto Rómom v strednej Európe alebo Mexičanom v USA (dá sa doplniť pre akúkoľvek krajinu), jeho šanca na rovnosť príležitostí je menšia ako u iných. Bez ohľadu na kvality aj bezúhonnosť. Kolektívne predsudky sú silnejšie ako individuálna skúsenosť.

Predsudky sú staršie ako internet. Dá sa im podliehať, ale dá sa s nimi aj bojovať. Problém nastáva, keď rozhodovanie prevezme štatistický program, ktorý predsudok vôbec nepozná. Snaží sa byť objektívny, vychádza iba zo štatistických dát a spracováva ich len pomocou matematických formulí.

Kniha Cathy O'Neil *Weapons of math destruction* (pozn. red. - názov Zbrane matematického ničenia je slovnou hračkou a alúziou na výraz hromadný/masový, ktorý v angličtine znie rovnako ako matematický) [5] rozpráva o tom, ako tieto programy vypočítavajú budúcnosť. Štatistiky v USA napríklad hovoria, že uchádzači o zamestnanie, ktorých meno je typické pre bielych mužov, sú v zamestnaní úspešnejší ako černošské, mexické či ženské mená. Program netuší, čo sú to za mená. Spracováva tisíce žiadostí o zamestnanie a celkom racionálne a objektívne vylúči uchádzačov, ktorí sú podľa štatistických výsledkov z minulosti neúspešnejší. A tu sú práve menšiny. Algoritmus je neutrálny. Avšak ak ich do dobrej práce nezoberú, budúce štatistiky im to ešte zhorší. Slepá zaujatosť sa znásobuje.

Čo ak si o pôžičku v banke požiadala niekto s adresou v zlej štvrti? Neprebije zlá povest' aj najlepšiu minulosť samotného uchádzača? Takéto neúspechy znemožňujú vystúpiť z kolobehu nezamestnanosti a chudoby v zlých štvrtiach. Autorka nazýva toto digitálne prekliatie zbraňou hromadného matematického účinku.

Existuje ešte vôbec pravda?

Otázka o zmysluplnosti konceptu pravdy vo virtuálnom priestore je jednou z najväčších a najzložitejších otázok súčasného internetu. Pristihla nás nepripravených.

Dlho sme si mysleli, v podstate nadšene, že vďaka internetu dosiahneme na všetky informácie sveta na dosah. V prvej optimistickej fáze jeho rastu sme verili, že komplexnosť a informačná úplnosť internetu, ako aj presné váhovanie jednotlivých stránok z hľadiska kvality a záujmu spôsobia, že ľudstvo dostane to najlepšie – rýchlo a overene. To sa často aj potvrdzuje, najmä v oblasti odborných komunít. Stránky ako *stackoverflow.com* sú pre odborné komunity nepostrádateľné zdroje overených informácií, miesta odborných diskusií a alternatívnych riešení.

Lenže odbornosť nie je jediným kritériom našich záujmov. Vo väčšine tém, ktorými žijeme, sme laici. Naše vedomosti sú všeobecné a skúsenosti čisto konzumentské. To sa týka politiky, ale aj futbalu či cestovania. A tam sa zrazu ukázalo, čo už politickí marketéri vedeli oddávna: názor nie je veda, ale náklonnosť. Internet to iba posilnil do rozmerov, predtým nepredstaviteľných. Ponúkol rozdelenie do bublín, názorovo spojených zoskupení. A poskytol možnosť dostávať práve také informácie, ktoré sú v zhode s názorom konkrétnej bubliny. Pravdy týchto skupín sa začali od seba vzdávať: stali sa alternatívne. A keďže v internete je overovanie realitou veľmi limitované, stávajú sa tieto alternatívne pravdy odrazom alternatívnych realít. Stretávame sa, komunikujeme a pritom vidíme iné svety. V jednom z nich nás niekto okráda, v druhom nás ten istý chráni. Fakty, ktoré potvrdzujú tú či inú pravdu, posudzujeme podľa toho, čomu veríme. Nerozumíme, prečo tomu iní neveria a obviňujeme ich zo slepoty. Toto nie je historicky nové. Avšak internetom podporované vnímanie reality nám umožňuje v tom žiť.

Veľká otázka dneška znie, či v spleti alternatívnych právd má zmysel snažiť sa odhaľovať, ako to je naozaj. Prijatť, alebo sa vrátiť k nejakým široko spoločensky akceptovateľným kritériám pravdivosti, zmeniť relativistický slovník *fake news* – ktoré bez diskusie vylievajú pravdy tej druhej strany – a vrátiť sa k deleniu na pravdu a lož. Domnievam sa, a verím, že to zmysel má. Že totiž nemáme inú možnosť, ak nechceme stratiť kontakt so skutočným svetom okolo seba. Lebo ak nie, začneme postupne žiť v alternatívnych počítačových hrách.

Odkazy na literatúru

- [1] Raymond, Eric S.: *Cathedral and the Bazaar*, www.snowballpublishing.com, 2010.
- [2] Pariser, Eli: *The Filter Bubble, What the Internet is Hiding from You*, Viking, Penguin Books, London, 2011.
- [3] Siva Vaidhyanathan: *Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, Oxford University Press, 2018.
- [4] Stephens-Davidowitz, Seth: *Everybody Lies: Big Data, New Data, and What the Internet Can Tell Us About Who We Really Are*, Dey Street Books, 2017.
- [5] O’Neil, Cathy: *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*, Crown Publishing Group, Penguin Random House, UK, 2016.